

ТАКТИЧНА МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ В УМОВАХ НАБУТТЯ ЧИННОСТІ НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

БІЛЯЄВ Володимир Олександрович - кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету кримінальної
міліції Донецького юридичного інституту

УДК: 343.97

В статті розглянуто загальну тактичну модель реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності підрозділами уголовного розшука ОВД України в умовах впровадження в їх практичну діяльність положень Уголовного процесуального кодексу України. Акцентовано увагу на проблемних аспектах нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності після вступлення в силу нового законодавства.

Ключові слова: підрозділи карного розшуку, оперативно-тактична ситуація, реалізація матеріалів оперативної розробки.

Матеріали отримані в результаті оперативно-розшукової діяльності використовуються оперативними підрозділами з метою запобігання злочинам, їх припинення та в інтересах кримінального судочинства. Реалізація матеріалів ОРД здійснюється шляхом комплексної системи дій, що забезпечують ефективне використання результатів проведених заходів. В залежності від характеру відомостей, що відображають протиправну діяльність, осіб, які розробляються за оперативно-розшуковими справами оперативні підрозділи вживають заходів, які мають забезпечити відмову особи від злочинних намірів і дій та їх припинення у випадках здійснення замаху на злочин. Практика діяльності підрозділів карного розшуку щодо реалізації матеріалів оперативно-розшукових справ у свідчить, що в багатьох випадках під час оперативної розробки здійснюється документування та перевірка інформації про

факти злочинної діяльності, що вже мали місце. З метою максимальної повноти оперативно-розшукового документування, яка досягається, перш за все, негласним характером дій оперативних працівників з використанням оперативно-розшукових заходів (ОРЗ), виявляються і фіксуються додаткові факти (епізоди) злочинів, та встановлюються раніше невідомі учасники протиправної діяльності, у відношенні яких також проводяться ОРЗ. Особливо це стосується викриття злочинної діяльності активних організованих груп, які становлять підвищену суспільну небезпеку. Негласність та наступальний характер оперативно-розшукових заходів є основними умовами ефективності оперативно-розшукової протидії злочинам, що таємно готуються.

З набуттям чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України відбулось суттєве зміщення пріоритетів оперативно-розшукової роботи. Відмінне, ніж це було раніше, законодавче закріплення повноважень оперативних підрозділів визначає суттєві обмеження їх правового статусу в якості самостійного суб'єкту протидії злочинності. Діючі нормативно-правові вимоги, фактично, не передбачають можливості негласного оперативно-розшукового документування багатоепізодної злочинної діяльності в рамках оперативної розробки. Такі дії можуть здійснюватись лише під час реалізації кримінально-процесуальних повноважень спеціальними суб'єктами. Тому питання, що пов'язані з тактичними осно-

вами реалізації матеріалів оперативно-розшукового документування та використання їх результатів під час кримінального провадження в нових правових умовах, потребують докладного вивчення.

Проблеми реалізації матеріалів ОРД та їх використання під час досудового слідства докладно вивчали, зокрема, Г. О. Душейко, В.В. Зубенко, Я.Ю. Кондратьєв, Д.Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, В.В. Яременко та інші науковці [1, 2, 3, 4, 5]. Проте, незважаючи на значний внесок, який зроблено сучасними науковцями в розвиток цих напрямів, набуття чинності новим законодавством визначає потребу розробки типових алгоритмів дій оперативних працівників під час реалізації матеріалів ОРД.

Тому метою статті є визначення загальної тактичної моделі заходів, що здійснюються підрозділами карного розшуку під час реалізації матеріалів оперативної розробки в стадії початку досудового слідства.

Новим законодавством визначається загальна пошуково-превентивна (попереджальна) та профілактична спрямованість оперативно-розшукової діяльності. Відповідні положення визначають особливості планування і проведення оперативно-розшукових заходів під час оперативної розробки, а також правові шляхи та можливості використання матеріалів ОРД. Враховуючи це, потрібно означити власну позицію щодо окремих ключових понять. Розглядаючи терміни «запобігання», «попередження», «профілактика» та «припинення» у загальному контексті оперативно-розшукової протидії злочинності, ми підтримуємо думку, що термін «запобігання» є родовим для інших вище визначених термінів. Під час діяльності оперативних підрозділів щодо запобігання злочинам, залежно від ступені сформованості причин та умов злочинної поведінки та пов'язаного з цим моменту їх реалізації, потрібно виділяти: 1) профілактику – здійснюється до формування злочинного умислу; 2) попередження – здійснюється після сформування злочинного умислу до початку вчинення злочину; 3) припинення – запобіжні оперативно-розшукові заходи, здійснюються після початку кримінально-караних дій [6].

Реалізація матеріалів ОРД, відповідно до чинних положень законодавства, є кінцевою стадією оперативно-розшукової діяльності. Новим законодавством не передбачена можливість проведення оперативно-розшукової діяльності з моменту початку кримінального провадження. Нормативно-правові вимоги, якими передбачаються завдання та обов'язки оперативних підрозділів під час здійснення ОРД, у підсумку визначають особливості використання отриманих під час оперативної розробки матеріалів.

Зі змісту статті 1 та статті 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» випливає, що такими завданнями є:

1) виявлення та фіксація (документування) фактичних даних про протиправну діяльність або, якщо більш стисло, виявлення злочинів;

2) документування фактичних даних про протиправну діяльність з метою припинення правопорушень.

Як виявлення, так і припинення злочинів здійснюється в інтересах кримінального судочинства.

Відповідно, основними обов'язками оперативних підрозділів є:

1) оперативно-розшукове запобігання злочинам, що нормативно розкривається як обов'язок оперативних підрозділів здійснювати попередження, своєчасне припинення злочинів, викриття їх причин і умов, та профілактику правопорушень.

2) виконання письмових доручень слідчого, вказівок прокурора, ухвал слідчого судді, суду про проведення оперативно-розшукових заходів у кримінальному провадженні.

У теорії ОРД напрями реалізації матеріалів оперативної розробки визначаються відповідно до змісту мети реалізації:

1. З метою запобігання злочинам:

а) шляхом усунення умов, сприяючих здійсненню злочинів, здійснення заходів, що забезпечують відмову розроблюваних від злочинних намірів і дій;

б) шляхом притягнення розроблюваних до відповідальності за завершені підготовчі до злочину дії та (або) за замах на злочин.

2. З метою притягнення винних до кримінальної відповідальності за вчинення закінченого злочину [7, С. 770].

В останньому випадку мова йде про об'єктивну неможливість недопущення вчинення злочину, через те, що його вже було вчинено розроблюваними особами, про що оперативному підрозділу стало відомо під час оперативної розробки.

Загальні тактичні особливості реалізації матеріалів ОРД визначаються характером отриманих оперативним підрозділом відомостей, що визначають мету реалізації. Основною вимогою тактики дій оперативних працівників, при цьому, є раптове проведення необхідних заходів щодо розроблюваних. Переважна більшість осіб, які розробляються підрозділами карного розшуку становить підвищену суспільну небезпеку, а тому важливо першочергово вжити заходів, направлених на їх затримання, недопущення знищення слідів злочину та речових доказів. Негласність заходів з реалізації та їх раптовий характер дозволяють нейтралізувати опір учасників злочинної групи випередити їх можливі наміри щодо протидії процесу об'єктивного досудового розслідування. Максимальна ефективність заходів, що здійснюються на стадії реалізації, визначається їх ретельним плануванням та можливостями використання достатніх сил та можливостей для досягнення необхідного результату.

Враховуючи вищезазначене, а також те, що підставами проведення оперативної розробки у відношенні особи (встановленої або невстановленої) є наявність достатньої інформації, що потребує перевірки про злочини, що готуються та (або) осіб, які готують вчинення злочину, ми вважаємо, що реалізація матеріалів оперативної розробки може здійснюватись у певних організаційно-тактичних умовах (ситуаціях), для кожної з яких потрібно визначити головні проблемні аспекти та шляхи їх вирішення, а також загальну тактичну модель та алгоритм дій оперативних працівників.

Перша оперативно-тактична ситуація (ОТС № 1).

У ході оперативної розробки зібрано, перевірено та зафіксовано (задокументовано) в

матеріалах оперативно розшукової справи дані про ознаки злочину в діях встановленої особи чи осіб або невстановлених осіб (ОТС № 1.1).

Характеризуючи такий стан, зазначимо, що після початку досудового розслідування оперативний підрозділ втрачає право самостійно планувати та здійснювати оперативно-розшукові заходи. Тому передачу матеріалів ОРД, у яких зібрані достатні дані для початку досудового слідства, потрібно вважати окремим напрямом їх реалізації відповідно до мети притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Зазначимо, що розглядувана оперативно-тактична ситуація, з урахуванням особливості практики діяльності підрозділів карного розшуку, що складалась за старим законодавством, є найпоширенішою. Проте, нові правові вимоги визначають ряд суттєвих, на нашу думку, проблемних питань:

1. Яким чином має бути здійсненна оцінка зібраних оперативним підрозділом матеріалів, на предмет фіксації у них фактичних даних про протиправні діяння та як, зрештою, має визначатись факт виявлення ознак злочину? Ці питання мають бути нормативно регламентовані. Адже частина 2 статті 7 Закону «Про ОРД» визначає обов'язок оперативних підрозділів в разі виявлення ознак злочину направити зібрані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп до органу досудового розслідування для початку розслідування. Тому оцінка відповідних матеріалів має здійснюватись за певними об'єктивними критеріями.

2. Наступна проблема впливає з попередньої, а саме: яким чином потрібно оцінювати інформацію, отриману з негласних джерел, якщо вона містить фактичні дані про факт злочину, та чи повинні оперативні підрозділи перевіряти таку інформацію і які саме необхідно здійснити дії для її перевірки. Якщо розглядати правові наслідки отримання агентурної інформації за аналогією з результатами прийняття заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, то відповідно до статті 214 КПК, для початку досудового розслідування, в

останньому випадку не передбачена процедура перевірки такої інформації.

3. На нашу думку, частина 3 статті 7 Закону «Про ОРД» не зовсім не зрозуміла з точки зору її практичного застосування, що пов'язано з можливістю неоднозначного логічного тлумачення даної норми. Так, відповідно до неї, у разі, якщо ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають, і їх припинення може негативно вплинути на результати кримінального провадження, оперативний підрозділ має повідомити орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчити проведення оперативно-розшукового заходу та направити зібрані матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння до органу досудового розслідування. Звідси виникає цілий ряд запитань, а саме:

1) Якщо здійснюється комплекс оперативно-розшукових заходів у відношенні особи (осіб), то який саме з таких заходів (якщо дослівно розуміти норму Закону) має бути припинено перед направленням матеріалів до органу розслідування? У цьому разі гіпотетично незрозумілим залишається питання про здійснення чи нездійснення інших ОРЗ.

2) Якщо тлумачити дану норму як обов'язок оперативного підрозділу закінчити проведення оперативно-розшукових заходів у відношенні особи взагалі, то потрібно зазначити, що під час негласного документування можуть виникати ситуації, при яких зупинка проведення окремих ОРЗ означатиме втрату напрацьованого під час оперативної розробки. Наприклад, при закінченні візуального спостереження може виникнути загроза фізичного переховування фігуранта розробки. У той же час, для затримання його оперативниками після закінчення заходу може не бути правових підстав.

Проаналізовані проблеми потребують розв'язання шляхом розробки та запровадження у практичну діяльність відомчої інструкції про порядок реалізації матеріалів ОРД у стадії початку досудового слідства. Така інструкція має докладно регламентувати питання взаємодії оперативних та слідчих підрозділів. У цьому зв'язку акту-

альною залишається думка В.П. Хомколова, який зазначав, що у процесі реалізації оперативно-розшукових даних потрібне тісне співробітництво між оперативним працівником і слідчим, у ході якого одночасно вирішуються питання як процесуального, так і оперативно-розшукового характеру, здійснюються взаємні консультації, узгоджується тактика проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій [8, С. 63-69]. На нашу думку, у відповідній інструкції з метою забезпечення оптимальної взаємодії під час реалізації доцільно передбачити створення тимчасових слідчо-оперативних груп до початку досудового слідства.

Висновок перший. Підсумовуючи викладене та врахувавши розробки науковців щодо питань тактики реалізації матеріалів ОРД [5, С. 99-122; 7, С. 765-791], потрібно надати загальну тактичну модель реалізації підрозділами карного розшуку матеріалів ОРД у стадії початку досудового слідства в умовній оперативно-тактичній ситуації № 1.

Реалізація матеріалів оперативної розробки в залежності від повноти здійсненого оперативно-розшукового документування може бути розпочата:

а) з передачі матеріалів оперативної розробки до органу досудового розслідування для початку розслідування. Припинення ОРЗ та передача таких матеріалів доцільні, якщо

- встановлені всі співучасники злочинної діяльності,

- шляхом проведення ОРЗ задокументовані основні епізоди злочинної діяльності,

- оперативним підрозділам при наявності законних підстав затримані головні фігуранти оперативної розробки,

- оперативним шляхом підготовлена можливість здійснення заходів забезпечення кримінального провадження;

б) шляхом продовження оперативно-розшукових заходів, під час проведення яких спільно з керівником органу досудового розслідування або слідчим (у випадку створення СОГ) необхідно визначити доцільність та час початку досудового розслідування.

Після початку кримінального провадження оперативним підрозділом здійсню-

ються гласні та негласні слідчі дії, а також оперативно-розшукові заходи на підставі доручення слідчого (п. 2 ст. 7 Закону «Про ОРД»), які спрямовані на збирання і закріплення доказів, на підставі яких вирішується питання про затримання або арешт розроблюваних.

Друга оперативно-тактична ситуація (ОТС № 2).

Під час оперативної розробки отримана та перевірена інформація про час, місце та інші обставини підготовлюваного злочину встановленим або невстановленим особами (ОТС № 2.1).

Основною проблемою у даному випадку, на нашу думку, є відсутність законодавчого закріплення права оперативних підрозділів здійснювати окремі оперативно-розшукові заходи, які за своєю суттю відносяться до різновидів контролю за вчиненням злочину. Так розглянута нами раніше стаття 214 КПК передбачає можливість кримінального провадження лише після подання заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення посадовцем з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення. У той же час, загальні нормативні підстави для проведення негласних слідчих дій визначають можливість їх проведення лише у кримінальному провадженні. Проте стаття 271 КПК передбачає, що контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Таким чином, виходячи з чинних правових вимог, заходи з контролю за вчиненням злочину – спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину, які не передбачені у статті 8 Закону як права оперативних підрозділів, не можуть здійснюватись до кримінального провадження в якості оперативно-розшукових заходів з метою припинення злочинів.

Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [9] надає визначення спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину як негласних

слідчих дій. За аналогією з цими, на нашу думку, потребують нормативно-правового закріплення у Законі «Про ОРД», у якості окремих ОРЗ, спеціального оперативно-експерименту та імітування обстановки злочину. Спеціальний оперативний експеримент має бути визначено як форму контролю за умовним вчиненням злочину, що полягає у перевірці оперативним підрозділом дійсної спрямованості намірів особи та спостереження за її поведінкою шляхом штучного створення відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної. Імітування обстановки злочину має полягати у діях оперативних працівників з використанням імітаційних засобів, які створюють в оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття осіб, які планували чи замовляли його вчинення. Виходячи з цього, у разі нормативно-правового закріплення можливості проведення таких заходів оперативними підрозділами до початку досудового слідства, вони мають стати основним засобом реалізації матеріалів оперативної розробки шляхом попередження злочину на стадії його підготовки.

Висновок другий. Загальна тактична модель реалізації підрозділами карного розшуку матеріалів ОРД в умовній оперативно-тактичній ситуації № 2 є наступною:

Реалізація матеріалів оперативної розробки має здійснюватись шляхом проведення оперативно-розшукових заходів спрямованих на попередження та припинення злочину з метою фіксації достатніх даних для початку досудового розслідування. З цією метою, як і в розглянутій раніше ОТС № 1, доцільне створення слідчо-оперативної групи. Підстави для початку досудового розслідування мають визначатися за результатами проведених заходів, серед яких, у залежності від ситуації можливі:

а) проведення засідки – з метою попередження та документування злочинів проти власності;

б) здійснення спеціального слідчого (оперативного) експерименту – для викриття організованих злочинних груп, зокрема фактів здириництва;

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто загальну тактичну модель реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності підрозділами карного розшуку ОВС України в умовах запровадження в їх практичну діяльність положень Кримінального процесуального кодексу України. Акцентовано увагу на проблемних питаннях нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності після набуття чинності нового законодавства.

SUMMARY

In the article the general tactical model of realization of materials of operatively-search activity is considered by subdivisions of criminal search of OVD of Ukraine in the conditions of introduction in their practical activity of positions of the Criminal judicial code of Ukraine. Attention is accented on the problem questions of the normatively-legal adjusting of operatively-search activity after an entry by virtue of new legislation.

в) імітування обстановки злочину – для попередження та викриття замовних вбивств та інших замовних злочинів.

Література

1. Душейко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи: Дисс. ... канд. юрид. наук: 21.07.04. – Х., 2001. – 276 с.

2. Зубенко В.В. Оперативно-розшукові справи, їх провадження та реалізація підрозділами карного розшуку: Дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04. – Х.: НУВС, 2002. – 248 с.

3. Тактика проведення оперативно-розшукових заходів та особливості легалізації оперативної інформації: Навч.-практ. посіб. / Я.Ю. Кондратьєв, Д.Й. Никифорчук, О.М. Сніцар та ін. – К.: НАВСУ, 2004. – 60 с.

4. Погорецький М. А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі : монографія / М. А. Погорецький. – К. : Нац. акад. служби безпеки України, 2004. – 336 с.

5. Яременко В.В. Організаційно-правові і тактичні основи реалізації оператив-

но-розшукової інформації: (за матеріалами МВС України) : дис. ... канд. юрид. наук 21.07.04 / Володимир Володимирович Яременко. – Х.: НУВС, 2004. – 182 с.

6. Юридична енциклопедія: у 6 т. – Т.5. – К.: Укрениклоп., 1999. – С.513-514.

7. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : Загальна частина : Підручник / за ред. С.П. Черних,- М.П. Водька, О.Ф. Долженкова. – Київ.: відділ редакційно-видавничої діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, 2012. – 884 с.

8. Хомколов В.П. К вопросу о тактике оперативно-розыскного обеспечения деятельности следователя при раскрытии и расследовании преступлений // Труды Академии МВД СССР. – М., 1988.

9. Спільний наказ ГПУ, МВС, СБУ, АДПСУ, МФУ, МЮУ № 114/1042/516/1199/939/1687/5 від 16 листопада 2012 року „Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP12042.html.